

Zəngəzur azərbaycanlıların ulu yurd yeridir

Nazir Əhmədlinin kitabı tarixi faktlarla zəngindir

Azərbaycan coğrafiyasının mühüm tərkib hissəsi olan Zəngəzurun tarixi qədim daş dövründən başlayır. Zəngəzur ərazisində Böyük İşıqlı və Dəvəboynu dağlarında qədim türk tayfalarına aid qayaüstü rəsmlər, Nüvədi kəndində Qarqadaşı dağında qədim türk yazılı kitabələri, Qubadlı, Zəngilan, Laçın, Qarakilsə, Qafan, Meğri və Gorus rayonlarında qədim yaşayış məskənləri, kurqanlar, dini təyinatlı abidələr, o cümlədən at və qoç heykəlləri aşkar edilmişdir.

XIX əsrin əvvəllərində çar Rusiyasının işğalçı ordusu Qacar və Osmanlı dövlətləri ilə apardığı müharibələr zamanı İrəvanın, Borçalının, Göyçenin, Vedinin, Ağbaba-Şöreyelin, Dərələyəzin, Naxçıvanın, Qarabağın və Zəngəzurun yerli əhalisi Azərbaycan türkləri olan kəndlərini viran qoydular.

Çar Rusiyasının 1828-ci ildə Qacarlara dövləti ilə imzaladığı Türkmənçay, 1829-cu ildə isə Osmanlı dövləti ilə imzaladığı Ədirnə müqavilələrinin şərtləri Azərbaycanın tarixi torpaqlarının bölünməsi və qədim dövlətçilik ənənələrinə son qoyulmasına səbəb oldu. Azərbaycanın tarixi-coğrafiyasını Araz çayının şimalı və cənubu olmaqla iki yerə bölən Türkmənçay müqaviləsinin 15-ci maddəsinə əsasən İrəvandan 40-50 min erməni Azərbaycanın şimalına köçürüldü.

Beləliklə, Qafqaz regionu üçün yadelli etnik ünsür olan erməniləri Azərbaycan ərazisində məskunlaşdıran dövlət çar Rusiyası oldu. Ermənilərin köçürülməsindən sonra Azərbaycan xalqının tarixində faciəli dövr başladı. Ermənilər tərəfindən 1905-1906-cı illərdə və 1918-1920-ci illərdə İrəvanda, Qarabağda, Zəngəzurda, eləcə də Azərbaycanın müxtəlif yerlərində yerli dinc əhali olan azərbaycanlılara qarşı soyqırımları törədildi. Bu soyqırımları nəticəsində on minlərlə azərbaycanlı

qətlə yetirildi, yaşayış məntəqələri və tarixi-mədəni abidələr viran edildi.

XIX əsrdə çar Rusiyasının hakim dairələri tərəfindən İrəvanın, Qarabağın və Zəngəzurun gerçək tarixini əks etdirən kameral təsvirlər, əhali siyahıyaalmaları, hərbi topoqrafik xəritələr və digər rəsmi sənədlər ermənilərin regiona gəlmə olduqlarını təsdiq edir. Azərbaycanın tarixi alimləri bu cür etibarlı tarixi faktları əks etdirən mənbələr əsasında erməni yalanlarını tutarlı dəlillərlə ifşa edirlər. AMEA Tarix İnstitutunun yeni nəşrlərində ermənilərin uydurma tarixi ni alt-üst edən tədqiqatlar öz əksini tapıb. Bu tədqiqatlar mütəmadi olaraq nəşr edilir, müxtəlif dillərə tərcümə edilir və kütləvi informasiya vasitələri tərəfindən təbliğ olunur.

Ciddi tədqiqatları ilə tanınan və birbaşa mənbələrə istinad edilərək araşdırmalar aparan alimlərimizdən biri də Nazir Əhmədli dir.

Nazir müəllimin XIX əsrdə İrəvan, Dərələyəz, Göyçə və Zəngəzur ərazilərində yaşayan azərbaycanlı əhalinin kameral təsvirinə aid ilkin mənbələr əsasında nəşr edilmiş kitabları Azər-

baycan mənbəşünaslığında yeni bir qolun - erməni yalanlarını ifşa edən mənbəşünaslıq sahəsinin inkişaf etdirilməsinə səbəb olub. Nazir Əhmədli çox çətin və ağır zəhməti sayəsində Azərbaycan tarix elminə "Dərələyəz mahalının kameral təsviri - 1831-ci və 1842-ci illər", "Göyçə mahalının kameral təsviri - 1831-ci və 1842-ci illər" və "İrəvan əyalətinin kameral təsviri (beş cild)" kimi dəyərli əsərlər bəxş edib.

Nazir Əhmədlinin akademik Şahin Mustafayevin elmi redaktorluğu ilə yeni nəşr edilmiş "Zəngəzur qəzasının kameral təsviri - 1874-cü il" adlı iri həcmli kitabı isə Zəngəzurun yerli əhalisinin azərbaycanlılar olduğunu bir daha sübut edir. Nazir müəllimin bu kitabı XIX əsrdə Zəngəzurdə olan yaşayış məntəqələrinin və burada yaşayan yerli əhalinin sayını və hər bir nəfərinin adlı siyahısını əks etdirir. Nazir Əhmədli bu kitabın nəşrindən öncə Zəngəzur mahalının 1832-1833-cü illərdə kameral təsvirini əks etdirən kitabında tutarlı faktlar əsasında

buranın yerli əhalisinin azərbaycanlılar olduğunu göstərib. Müəllif özü "Zəngəzur qəzasının kameral təsviri - 1874-cü il" kitabını bu kitabın davamı sayır və diqqəti XIX əsrdə Zəngəzurun siyasi, iqtisadi və demoqrafik vəziyyətini əks etdirən faktlara yönəldir. Nazir Əhmədlinin Azərbaycan tarixinin mənbəşünaslıq bazasının genişləndirilməsi baxımından mühüm töhfə sayılan bu kitabı Zəngəzur tarixini araşdıran tədqiqatçılarımız üçün olduqca dəyərli mənbə olacaqdır.

**Ramin Əlizadə,
AMEA Tarix İnstitutunun
böyük elmi işçisi**